

Halid Ziya Uşaklıgil'in
kaleme aldığı ve tercüme
ettiği öykülerden bir seçki:

Nâkil

H. Z. Uşaklıgil

Alph. Daudet

Lucy D'Auriant

Yayına Hazırlayan:
Berna Sevindik

Chiron de Beauville

Guillaume Drog

Emile Zola

ÖN SÖZ

Hâlid Ziyâ Uşaklıgil, en önemli temsilcilerinden biri olduğu Edebiyat-ı Cedîde yahut Servet-i Fünûn nesli mensubu birçok sanatçı gibi Fransız dili, edebiyatı ve kültürüyle hayatının ilk evrelerinde tanışmıştır. Bu tanışıklık, yazarın ifadesiyle kendisinde “en büyük tesiri yapan yer” olan Gedikpaşa Tiyatrosu’nda başlar: “On on iki yaşında bir çocuk müdrikesine [algılamasına] orada görülen oyunların nasıl bir tesir yapmış olabileceğini tahmin etmek zor değildir. Anlar mıydım? Elbette değil. Fakat umumi tesiri ile bu tiyatrodaki geçirilen gecelerin, idrak ve tahassüsümün [merakımın] üzerinde pek derin bir intibai [etkisi] olduğunda şüphe yoktur.” (Uşaklıgil H. Z., 2008, s. 89) diyerek izlediği ve daha sonra okuduğu tiyatro eserlerinin etkisiyle Batı edebiyatıyla ilişkisinin başlangıcını açıklar.

Yazarın ailesinden gelen özellikler de onun şahsında önemli bir etkiye sahiptir. Örneğin tiyatro merakını babasına bağlamak mümkündür. “Mesnevinin her gece sadık bir kari (okuyucusu), Hafız-ı Şirazi’nin baştan başa hafızı [ezberlemiş] olan babamın bu tiyatro merakını, sonraları tahlil ettikçe, hiç hayretle telakki etmedim [şaşırmadım]. Onda şark edebiyatına, şark efkârına [fikirlerine] ifrat ile [aşırı] merbutiyetine [bağlılığına] rağmen garba ait medeniyet ve zihniyet tecelliyatına [düşünce etkilerine]

şedit [şiddetli] bir inhimak [düşkünlüğü] vardı. Giyinişinde, yaşayışında pek bahir [açık] eserler görünen bu inhimak ona kendisinden pek çok daha teceddütperver [yenilikçi] olan dedemden –biz büyükbabamıza dede derdik– intikal etmiş [geçmiş] olacaktı.” (Uşaklıgil H. Z., 2008, s. 90).

Yazarın, Batı edebiyatıyla ilişkisini dile getirirken Gül Mete Yuva'nın şu tespitine burada yer vermek gerekir: “Halit Ziya'nın eserlerine baktığımızda Fransız edebiyatının varlığı, daha önce geniş ölçüde uygulanmış olan yöntemle bir eseri alıp onu uyarlamadan çok farklı bir yeredir. Yazar, Fransız roman sanatını bütünüyle içselleştirerek eserlerine yansıtır.” (Yuva, 2017). Bu içselleştirmeye bir başka örnek vermek gerekirse Nâkil'in üçüncü cildinde yer alan “İki Dost” başlıklı hikâyesiyle ilgili Recaizade Ekrem'in bu hikâyeyi Fransızcadan naklen yayımladığını zannetmesinden bahsedebiliriz. Hâlid Ziyâ, hikâyenin tercüme olmadığını söyleyince Recaizade Ekrem onu tebrik eder. Hâlid Ziyâ, bu tebrik için “Hayatımda kazandığım en kıymetli mükâfat üstadın bu takdiridir.” der. (Uşaklıgil H. Z., 2023, s. 64).

Hâlid Ziyâ'nın henüz İzmir Rüşdiyesi'nde öğrenciyken çok ilgisini çeken ders Fransızcadır. Dedesi Hacı Ali Efendi, yetenekli torununun Fransızca'yı daha iyi öğrenmesi ve yabancı bir okula hazırlanması için Avukat Auguste de Jaba ve Ermeni kâtibi Antuan'ı özel hoca olarak getirir. 1880 yılında Hâlid Ziyâ, Ermeni çocukları için Ermeni Katolik rahiplerinin İzmir'de kurduğu Mechitariste okuluna kaydedilir. Bu okulda geliştirdiği ilişkiler yazarın gayrimüslim çevrelerle bir arada bulunmasına, hâlihazırda ailesinden gelen alafranga eğilimlerin de artarak kendisinin bu hayatı benimsemesine yol açmıştır (Kerman,

2012). Hâlid Ziyâ; Fransızca, İtalyanca, İngilizce ve Almanca dillerine olan vukûfundan başka müzik ve tiyatro gibi güzel sanat dallarında da kendini yetiştirir.

Hâlid Ziyâ'nın tercüme serüvenine nasıl başladığına bakacak olursak öncelikle yazarın özel hocası Auguste de Jaba'nın tesirini zikretmeliyiz. "Auguste de Jaba Hâlid Ziyâ'nın hayatında onu tercümelere sevk etmek suretiyle geniş bir ufuk açar." (Kerman, 2008, s. 23). İlk okuduğu Fransızca roman Pierre Zaccon'un "Ölüme Kadar Düello" kitabını, o asrın bütün büyük hikâyecileri takip eder. Önceleri Jaba'nın seçtiği kitapları tercüme eden yazar bir süre sonra artık bağımsız olarak devam eder. Alexandre Dumas'dan "Kraliçe Margo"yu, Scribe'den "Bir Macera-yı Aşk"ı tercüme eder (Kerman, 2008, s. 190). Ardından Louis Figuiet'nin "Elvah-ı Tabiat" başlıklı on ciltlik eserinden hareketle fennî temalı tercümelere yapar. Yazar, büyük bir hevesle pek çok hikâye tercümelere yapmaya başlar: "Artık delice bir hevesle, birini bırakıp ötekine koşarak, bir oyuncak dolu masanın önünde kendisini şaşırılmış bir çocuk hâliyle tercümelere yapmaya başladım." (Uşaklıgil H. Z., 2008, s. 184-185).

Hâlid Ziyâ, "Kırk Yıl"da yer alan bir yazısında, 19. asrın ikinci yarısında Fransız Edebiyatında önemli bir yer tutan hikâye yazarlarından seçtiği elli küçük hikâye yazarından oluşan bir liste hazırladığını ifade eder (Uşaklıgil H. Z., 2008, s. 473). Uşaklıgil, bunu yaparken seçtiği yazarların üslup ve tür bakımından birbirinden farklı olmalarına dikkat eder. Buradaki amaç, farklı hikâye yazarlarını tanıtarak hikâye edebiyatının genişlik ve zenginliğini göstermektir (Huyugüzel, 2010, s. 24). Seçtiği yazarların her birinden birer ikişer küçük hikâye belirleyip tercüme zahmetine değer bulduklarını ve konu olarak da

birbirinden farklı olanları tespit edip tercümeyle başlar. Bunu yaptıktan sonra Hizmet gazetesine müracaat edecektir. Bu çeviri hikâyelerin neşir faaliyetleri Hizmet'ten başka Mektep ve Servet-i Fünûn dergilerinde de devam etmiştir. Hâlid Ziyâ, tercümede dikkat edeceği unsurları ise şöyle ifade eder:

“Tercüme için riayet edilecek şerait [uyulacak kurallar] şu idi:

Her fıkrayı alıp, imkân nispetinde bütün aksam [kısm] ve eczasını [parçalarını] aynı tenazur [yansıma] ve irtibatı [bağlantı], aynı tertip ve tasnifi muhafaza ederek, takti'at [bölünmeler] ve tenkîtat [ayıklamalar] hususunda bile aslı ile mütabık [uygun] kalmaya çalışarak Türkçeye nakletmek [aktarmak]... Öyle ki tercüme aslının üstüne oyulmuş, yalnız rengi başka bir kâğıt kalıp hükmünde olsun. Bu suretle hasıl olacak netice elbette alelade bir Türkçe olmayacaktı. Lisan muallimleri onun her tarafında şiveye, selikaya [güzel konuşma ve yazmaya], nahiv kavait mevzuasına [yazım kuralları konularına], inşa usul meriyesine [geçerli yöntemlere] mügayeretler [aykırılıklar] keşfeceklerdi; fakat tercüme o kadar aslının sadık bir ma'kesi [yansıması] olacaktı ki muharririn lisanda üslubuna, tahrirde [yazıda] tarzına ait hususiyetini [özellikliğini] gösterecekti. Bittabi mevzubahis olan [söz konusu] eserler hususiyet-i edebiyeye [edebi özelliklere], bir kıymet-i mahsusaya [özel bir değere] malik olan şeylerdi.

Bu suretle mesela Pierre Loti, Emil Zola'dan Goncourt Kardeşler, Marcel Prevost'tan, Maupassant, Paul Bourget'ten Türkçe metinde bile tefrik olunacak [ayrılacak], kendilerine has sima [yüz] ile görünecekti.” (Uşaklıgil H. Z., 2008, s. 474)

Gerçekten de Hâlid Ziyâ'nın tercüme usulü yukarıda belirttiği gibidir. Fransızca hikâyelerin orijinalleriyle yazarın tercümelerini

karşılaştığımızda bunu doğrulamak mümkündür. Yazarın, hikâyelerin orijinalindeki noktalama işaretlerinden paragraf ayrımlarına kadar aslına tam uygunluk sağlamaya dikkat ettiğini ve orijinal metne sıkı sıkıya bağlı kaldığını rahatlıkla ifade edebiliriz.

Uzun süre bu işle uğraştığını belirten Hâlid Ziyâ başarılı olsa bile bunu yok eden bir olay olduğundan bahseder. Bu tercüme eserler birkaç büyük cilt oluşturacak kadar biriktikten sonra Ebuzziya Tefîk, Hâlid Ziyâ'ya bir teklifle gider: “Bunları bana gönder, tab’ına [basımın] ruhsat alayım ve basayım!”. (Uşaklıgil H. Z., 2008, s. 474). Bu teklif Hâlid Ziyâ'nın hikâyeleri yayımlama konusundaki tüm sıkıntılarını giderir fakat Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin Hâlid Ziyâ tarafından “keskin bir şiş”e benzetilen gözleri hikâye müsveddelerini delik deşik eder. Encümen-i Teftiş ve Muayene, Maarif Nezâreti bünyesinde 1881’de kurulan, telif ve tercüme eserleri inceleyip haklarında karar veren bir kurumdur. Bu kurumun hikâyeler üzerinde yaptığı değişiklikler; uzun cümleleri çıkarmak, satırları altüst etmek, kelime değişiklikleri yapmak, hoşuna gitmeyen yerlere ilâveler yapmaktan başlıkları değiştirmeye kadar uzanan bir müdahaleler yığındır. Örneğin Nâkil’in ikinci cildinin ilk hikâyesi olan Emile Zola’dan çevrilen “Muvakkat Aşk” hikâyesinin başlığı bu kurum tarafından verilmiştir. Hâlid Ziyâ'nın “Bir Gecelik Aşk İçin” diye belirttiği başlık, genç kızları odalık alma konusuyla ilgili, dönemin padişahına gönderme olarak algılanır düşüncesiyle encümen tarafından “Muvakkat Aşk” olarak değiştirilmiştir (Uşaklıgil H. Z., 2008, s. 475).

Bu sonuçlara en az Hâlid Ziyâ kadar üzülen Ebuzziya Tefîk yetenekli bir genç tarafından metindeki bu “yara”ların sarıla-

cağını, sonra da kendisinin küçük birer kitapçık şeklinde sıra ile basacağını söyleyerek onu teselli eder. Sonunda Ebuuzziya matbaasından “Nâkil” genel başlığıyla iki cilt çıkar. O yetenekli gencin kim olduğunu, ne kadar gayret göstererek bu işi neden yaptığını Hâlid Ziyâ da bilmez. Mevzubahis iki ciltle ilgili yazar şöyle der: “Ortaya ağlanacak bir ucube çıkmıştı. Galiba ağladım da...” (Uşaklıgil H. Z., 2008, s. 476).

Nâkil’in diğer iki cildinin de başka yerlerde yayımlandığını ve “dört perişan ciltle” kaldığını söyleyen yazar, kendisi İzmir’de, basılacak kitap İstanbul’da iken bu şekilde ilerlemenin mümkün olmadığına kanaat getirir ve bunu İzmir’den İstanbul’a taşınmak için var olan sebeplere bir ilâve olarak görür.

İstanbul’a yerleştikten birkaç sene sonra Andre Theuriet ve Theodore de Banville’den iki tercüme müsveddesi eline geçer ve yırtmaya kıyamayarak bunları yayımlar. Bir dostu Hâlid Ziyâ’ya “Azizim, ben sana bir şey söyleyeyim mi? Sen tercümeden vazgeç...” der. Hâlid Ziyâ ise bu söze ne kırılır ne gücener. Yalnızca gülerek ve içinden geçirdiği şu sözle karşılık verir: “Elbette böyle olacak. Şimdiye kadar görülmemiş ve kabul olunmamış bir tercüme usulü için başka türlü düşünülemez!” (Uşaklıgil H. Z., 2008, s. 477).

Ömer Faruk Huyugüzel Nâkil’den ve Hâlid Ziyâ’nın çeviri üslubundan şöyle bahseder:

“Çevirdiği hikâyeler ise çeviri alanında yeni bir yol açmak amacıyla giriştiği bir çalışmanın ürünleridir. Ahmet Mithat ve takipçilerinin çeviri anlayışından farklı olarak metnin aslına ve üslubuna, hatta noktalamasına varıncaya kadar sadık kalarak yaptığı bu çeviri hikâyelerden Hizmet’te 1890-1892 arasında on biri imzasız

olmak üzere on dört tanesi yayımlanmıştır. Çevirilerin diğer bir amacı da 19. yüzyılın ikinci yarısında yetişmiş olan birbirinden çok farklı batılı hikâye yazarlarını tanıtmak ve böylece hikâye edebiyatının genişlik ve zenginliğini göstermek idi. Bu hikâye çevirilerine yazar, İstanbul'a gidişinden sonra Mektep ve Servet-i Fünûn dergilerinde de devam etmiştir." (Huyugüzel, 2010, s. 24)

Nâkil, yazarın etkilendiği Fransız kaynaklarını gösteren kuvvetli bir delil olarak okunabilir. Ayrıca Hâlid Ziyâ'nın realist anlatım tarzının, hem tercümeleriyle hem de eserde yer alan telif hikâyelerinde uyguladığı tasvir biçimiyle ilk örneklerini teşkil etmesi bakımından önemli bir eserdir. Nâkil'de yer alan telif hikâyelerin sayısının kademeli olarak arttığını ifade edebiliriz. İlk ciltte hiç telif hikâye yer almaz. İkinci ve üçüncü ciltte ikişer tane, son ciltte ise dört tane telif hikâye vardır. Bununla birlikte telif hikâyelerde anlatım tarzı bakımından dikkati çeken bir özellik de ilk hikâyelerde Arapça, Farsça tamlama ve eski kelime yoğunluğunun giderek azalma eğilimi göstermesidir. İkinci ciltte bulunan "Leke" ve "Sadaka"da Arapça, Farsça kelime ve terkipler oldukça fazladır. Buna mukabil üçüncü ciltte yer alan "İki Dost" ve "İhtiyarın Bayramı" başlıklı hikâyelerde anlatım nispeten daha sadedir. Son ciltte yer alan dört telif hikâyede ise yazarın ifade biçimi daha da sadeleşmiştir. Bu durum Hâlid Ziyâ'nın değişen anlatım tarzını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

KAYNAKÇA

- Huyugüzel, Ö. F. (2010). *Halit Ziya Uşaklıgil*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kerman, Z. (2008). *Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kerman, Z. (2012). *Uşaklıgil, Halit Ziya (1865-1945)*. Mart 25, 2024 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/usakligil-halit-ziya> adresinden alındı
- Uşaklıgil, H. Z. (2008). *Kırk Yıl*. (Haz: N. Ö. Akın) İstanbul: Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2014). *Sanata Dair*. (Haz: S. Ayhan, & L. A. Çanaklı) İstanbul: Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2023). *Eserlerimi Nasıl Yazdım Röportajlar ve Anketler*. (Haz: S. Çağın) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yuva, G. M. (2017). *Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

BİRİNCİ CİLT

BİR KÖYLÜNÜN ÖLÜMÜ
MUHARRİRİ: EMİLE ZOLA

Jean Louis Lacour yetmiş yaşındadır. Kurtlar memleketinde kaybolmuş, yüz elli kişilik bir köyceğiz olan Courteille'de doğmuştur. Müddet-i hayâtında on beş fersah ötede bulunan Angers'e ancak bir defa gitmiştir; lâkin o kadar küçük idi ki artık tahattur etmiyor [hatırlamıyor]. Üç çocuğu olmuştur, Antoine ve Joseph nâmında iki oğlan; Catherine nâmında bir kız. Bu tehhül etmiş [evlenmiş], sonra zevci ölmüş ve on iki yaşında Jacquinet nâmında bir çocuğuyla yine hâne-i pedere avdet etmiştir [dönmüştür]. Âile beş altı dönümden ibâret, ekmek yiyebilmek ve çıplak gezmemek için ancak kâfi bir arsa ile yaşarlar.

Courteille etrâfını muhît korular arasında mahfî ve mestûr [gizli ve saklı] bir derenin müntehâsında kâindir [sonunda bulunur]. Belediyesi pek fakir olduğu için kilisesi yoktur. Duâ etmek için Cormiers rahibi gelir, lâkin mesâfe iki fersah olduğu için ziyâretleri on beş günde bir defa vukûa gelir. Yirmi kadar harâb kuleler[de]n ibâret olan evler büyük yolun iki tarafına serilmiştir. Kapıların önünde tavuklar gübreleri eşerler. Bir ecnebî geçecek olursa güneşte serilmeye hazırlanan çocuklar ürkmüş kazlar arasında kaçarlar; kadınlar başlarını uzatırlar.

Jean Louis asla hasta olmamıştır. O cüsseli bir meşe gibi serttir. Güneş kurutmuş, derisini yarmış, pişirmiştir; o ağaçların rengini, sertliğini, sükûnunu almıştır. İhtiyarladığı zaman lisânını kaybetmiştir. Artık bî-fâide [faydasız] bulduğu için lakırdı söylemez. Uzun ve sert hatvelerle [adımlarla], öküzlere mahsûs bir kuvvet-i lâkaydâne ile yürür. Geçen sene çocuklarından daha kuvvetli idi. Kendisini tanıyor ve ondan titriyor gibi görünen tarlasında sâkitâne [sessizce] büyük işleri kendi için saklardı. Lâkin bir gün, bundan iki ay evvel, âzâsı birdenbire çatırdadı, kesilmiş bir kütük gibi yer üzerinde iki saat kaldı. Ertesi gün yine işe koyulmak istedi, lâkin kolları bitmiş idi, toprak artık itâat etmiyordu.

Oğulları başlarını sallarlar, kızı onu evde alıkoymak ister. İnat eder, büyük peder bir kere daha düşecek olursa bağırarak haber vermesi için refâkatine Jacquinet'yi verirler.

Artık kendinden ayrılmayan çocuğa hitâben Jean Louis bağırdı: “Orada ne yapıyorsun? Tembel! Ben senin yaşında ekmeğimi kendim kazanırdım.”

Çocuk, “Büyükbaba, sana bakıyorum,” cevabını verirdi.

Bu kelime ihtiyarı titretti. Hiçbir şey ilâve etmedi. Akşam yattı ve artık kalkmadı. Oğulları ve kızı tarlaya gidip ertesi gün hiç kıınıldandığını görmedikleri babalarını görmeye geldikleri zaman onu gözleri açık düşünüyormuş gibi yatağının üzerinde serilmiş görürler. Derisi o kadar sertleşmiş ve kararmıştır ki hastalığının rengi bile görünmez.

“Ee? Baba! İyi değil misin?”

Mırıldanır, başıyla “Hayır,” der.

“Demek bizimle gelmiyorsun, yalnız gidiyoruz.”

Evet, başıyla yalnız gitmelerini işâret eder.

Orağa başladı, bütün kollara ihtiyâç var. Bir sabâh boş geçerse bir fırtına bütün demetleri savurur. Jacquinet bile vâlide ve dayılarını takip ediyor. Lacour Baba yalnız kalır. Akşam, çocuklar avdet ettikleri zaman, dâima arkası üstü, gözleri açık ve düşünüyormuş tavrıyla yine yerindedir.

“Demek, baba iyi değilsin?”

Hayır, iyi değil. Mırıldanır, başını sallar. Onun için ne yapabilir? Catherine ıhlamur kaynatmak düşünür, lâkin bu pek sıcak olur, onu öldürmek tehlikesi var... Joseph ertesi gün düşünüleceğini söyler ve herkes yatar.

Ertesi gün orağa gitmeden evvel oğullar ve kız bir müddet yatağın kenarında ayakta dururlar; hakikaten, ihtiyar hasta hiç böyle arkası üstü durmazdı. Acaba hekimi celbetmek [çağırarak] iktizâ eder mi [gerekir mi]? Şurası güç ki Rougemont’a kadar gitmek lâzım. Altı fersah gitmek, altı fersah gelmek, on iki.

Bir gün büsbütün kaybolacak. Çocukları dinlemekte olan ihtiyar hareket eder, darılıyor gibi görünür. Hekime ihtiyâcı yok. Bu bir şeye fâide etmez; hem para gider.

Elbette işe gitsinler. Orada durmakla onu iyi edecek değiller a! Yerin kendisinden ziyâde bakılmaya ihtiyâcı var. Üç gün geçer, çocukları her sabâh tarlaya giderler, Jean Louis hareket etmez, yapyalnız, susadıkça bir testiden içer. O yorgunluktan bir köşeye düşüp de ölmeye bırakılan yaşlı atlara benzer. Altmış sene çalıştı, mâdemki yer tutmak ve halkı sıkmaktan başka işe yaramıyor, artık gidebilir.

Çocukları o kadar acımayorlar. Toprak onlara böyle şeyler için mukâvemet vermiştir. Toprağa pek yakındırlar, ihtiyarı almak istediği için kızmazlar. Sabâhleyin bir nazar, akşam bir nazar, ziyâdesini yapamazlar.

Eğer baba kendi kendisine kalkarsa sağlamlığını ispât etmiş olur. Ölürse artık ölüm vücûduna girmiş demektir. Ve herkes bilir ki ölüm bir kere vücûda girdi mi onu ne haçlar çıkarır ne ilaçlar. Bir inek olsa belki tedâvi edilir.

Jean Louis akşam çocuklarından gözleriyle uzaktan istifâr-ı hâl eder [hâlini sorar]. Demetleri saydıklarından, havânın güzelliği işe müsait olduğundan bahsettiklerini işittiği zaman gözlerinde buğ vardır. Yine bir defa gidip hekim aramaktan bahsederler, lâkin ihtiyar hiddet eder, hepsi onu kızdırarak daha çabuk öldürmekten havf ederler [korkarlar]. Yalnız eski bir tarla bekçisini çağırır. Nicolas Baba onun büyüğüdür; zîrâ o geçen yortuda⁴ yetmiş beş yaşına girmiştir. Bir kavak gibi doğru durur. Ciddî bir tavırla gelip Jean Louis'nin yanına oturur. Artık lakırdı söyleyemeyen Jean Louis renksiz küçük gözleriyle bakar, Baba Nicolas da söyleyecek bir şey olmadığı için ona bakar. Bu iki ihtiyarlar bir saat hiç lakırdı etmeksizin yekdiğerini görmekten ve şüphesiz geçmiş günlerini, pek uzak şeyleri tahattur etmekten mesût olarak karşı karşıya bakışırlar. İşte bu akşam çocuklar oraktan avdette Jean Louis'yi kaskatı, arkası üstü yatmış, gözleri dikilmiş ve ölmüş bulurlar.

Evet, ihtiyar hiçbir yerini kıvıldatmayarak ölmüştür. Son nefesini dosdoğru, sahrâ-yı vâsia[da] [geniş sahrâda] son bir soluk olarak solumuştur. Ölüme tahammül edip saklanan hayvânlar

4 Orijinal hikâyede Chandeleur Bayramı olarak geçer. (y. n.)

gibi komşusunu bile taciz etmemiş, kendi işçegizini kendi görmüştür.

Joseph diğerlerini çağırarak, “Baba öldü,” dedi.

Hepsi; Antoine, Catherine, Jacquinet tekrar ettiler:

“Baba ölmüş.”

Bu onları mütehayyir etmez [şaşırtmaz], Jacquinet boynunu uzatır, kadın mendilini çıkarır, diğer erkekler çehreleri günün harâretiyle yanmış ve ciddî bir tavır almış olduğu hâlde hiçbir şey söylemeyerek gezinirler. İhtiyar peder yine iyi sürdü, kuvvetli idi. Bu fikir çocukları müteselli eder, onlar silsilenin kuvvetinden mağrûrdurlar.

Gece pederi on bire kadar beklerler, sonra herkes uykuya mağlûp olur. Jean Louis yine yalnızca, dâima düşünüyormuş gibi olan çehresi örtülü olduğu hâlde uyur.

Sabâhleyin erkenden Joseph papaza haber vermek için Cormiers’ye gider. Lâkin içeriye alınacak demetler olduğu için Antoine ve Catherine cesedi Jacquinet’nin muhâfazasına bırakarak yine tarlaya giderler. Çocuk hareket bile etmeyen ihtiyardan sıkılır. Ara sıra sokağa çıkar, serçelere taş atar, iki komşunun önüne çevreler seren bir satıcıya bakar, sonra ihtiyar baba aklına geldiği zaman içeriye girer, hiç kımıldanmadığından emniyet hâsil eder, yine bir köpeğin kavgasını seyretmek için dışarıya çıkar.

Kapı açık olduğu için tavuklar girerler, rahat rahat gezinirler, harman dökülmüş yeri gagalarlar. Kırmızı bir horoz orada ne için bulunduğunu anlayamadığı bu vücûttan endişe ederek ayakları üzerinde yükselir, boynunu uzatır, âteşin gözlerini açar.

Bu müdebbir ve âkil [tedbirli ve akıllı] bir horozdur ki şüphesiz ihtiyarın güneş çıktuktan sonra yatmak âdeti olmadığını biliyor. Nihâyet tavuklar gagalayarak birer birer çıktıkları esnâda ihtiyarın ölümüne mersiyehan olarak düdüğü gibi sedâsını aksettirir.

Cormiers'nin papazı ancak saat beşte gelebilir. Sabâhtan beri doğramacının çam ağaçlarını testereleyip çivi kaktığı işitilir. Havâdisi bilmeyenler derler ki: "Nasıl? Jean Louis öldü, öyle mi?" Courteille adamları bu sedâyı bilirler.

Antoine ve Catherine avdet ettiler, orak bitmiştir, memnûn olmadıklarını söylerler, zîrâ on seneden beri mahsul iyi değildir.

Bütün âile bir papaza muntazırdır, sabretmek için herkes meşgûl oluyor. Catherine çorbayı âteşe kor, Joseph su çeker, Jacquinet'yi mezârda çukurun hazırlanıp hazırlanmadığını anlamaya gönderirler. Nihâyet ancak saat altıda papaz gelir. Muâvin makâmında yanında bir çocuk ile beraber arabadadır. Lacour'ların kapısı önünde iner, cübbe ve hırvanîsini bir cerîdeden çıkarır ve giyinerek der ki:

"Çabuk olalım, saat yedide yerime varmalıyım. "

Maahâzâ [bununla birlikte] hiç kimse acele etmez. Cesedi kara tahtadan mamûl sedyenin üstüne oturtacak olan iki komşuyu bulmak lâzım. Hareket olunacağı zaman Jacquinet bağırarak gelir ve çukurun henüz hazır olmadığını, lâkin yine gidilebileceğini söyler.

O zaman papaz bir kitaptan Latince okuyarak önden yürür. Kendisini takip eden çocuk, içinde küçük bir sünger bulunan eski, yumrulaşmış bakır bir tepsiyi tutmaktadır. Ancak köyün ortasında her on beş günde mûtâden [alışkanlık olarak] duâ

edilen zahîre [erzak] ambarından bir çocuk daha çıkar ve bir değnek ucunda merkûz [saplanmış] haçla alayın önüne düşer, erkân-ı âile cenâzenin arkasındadır. Yavaş yavaş bütün köy halkı iltihâk eder [katılır], başı açık, çırılçıplak, yalın ayak birtakım çocuklar alayın hâtimesini [sonunu] teşkîl ederler.

Mezârîstan, Courteille'in öteki ucundadır. Binâenaleyh komşular sedyeyi üç defa bırakırlar, alay tevakkuf eder [durur], bir soluk alırlar ve yine yola koyulurlar.

Toprağın üzerinde tahta ayakkabılarının sedâsı işitilir. Vâsıl oldukları zaman çukur henüz hazır değildir. Mezârcı henüz içindedir. Her kürekte dalıp çıktığı görünür.

Mezârîstan sâde bir çit ile muhâttır [çevrilidir]. Çalılar çıkmıştır. Buraya eylül akşamları çocuklar böğürtlen toplamaya gelirler. Bu, çıplak sahrânın bir bahçesidir. Dibinde büyük dut ağaçları vardır, bir köşede bir armut ağacı bir meşe gibi büyümüştür, ıhlamlu kısa bir yol ortada gölge verir, ihtiyarlar yazın bunun altında çubuklarını içerler. Güneş yanar, çekirgeler ürker, ihtizâz-ı harâret [sıcaktan titreme] içinde sinekler vızlar. Burası sükûn-ı hayât ile mühtezerdir [hayâtın sessizliği ile titrer], bu besli [elverişli] yerin usâresi [öz suyu] gelinciklerin kırmızı kanıyla akmaktadır.

Tabutu çukurların yanına korlar. Baş ucunda papaz ayakta kitabından Latince okuduğu esnâda huzzâr-ı asıl [orada hazır bulunanlar] mezârcının ameliyâtına dikkat ederler, çukurun etrâfını alırlar, gözleriyle küreği takip ederler. Döndükleri zaman papaz iki çocuklarla beraber gaybûbet etmiş [kaybolmuş] ve artık sabîrâne bekleyen âileden başka kimse kalmamıştır.

Nihâyet çukur kazılmıştır. Cesedi taşıyan köylülerden biri bağıır:

“Artık bu derinlik yeter.”

Herkes cesedi indirmek için yardım eder. Baba Lacour bu çukurda rahat edecek.

O toprağı, toprak onu tanır. Altmış sene vardır ki, ilk çapaı vurduğı zaman bu mülakatı ona vâdetmiştir. Dostlukları bunda hitâm [son] bulacaktı. Toprak onu alıp muhâfaza edecek. Ne güzel istirahat! Ancak kuşların hafif ayaklarıyla otları eğdiklerini işitecek, başının üstünde kimse yürümeyecek, rahatı asla bozulmaksızın senelerce yerinde kalacak. Bu güneşli bir ölümdür, sahrâların sükûtu içinde nihâyetsiz bir güneş...

Çocuklar yaklaştılar. Joseph, Antoine, Catherine birer avuç toprak alıp ihtiyarın üzerine atarlar. Gelincik toplamış olan Jacquinet de demetini atar. Sonra âile çorabayı yemeye giderler. Hayvânlar tarlalardan gelir, güneş gurûb eder. Harâretli bir gece köyü uyutur.